

คุณค่าของคัมภีร์มังคลัตถทีปนีในฐานะวรรณกรรมต้นแบบของบาลีในประเทศไทย

The value of Maṅgalatthadīpanī as the model of Pali Literature in Thailand

จุมพล สุยะติยะ / Jumpol Suyata

สาขาภาษาบาลีสันสกฤตและพระไตรปิฎกศึกษา คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

Department of Pali, Sanskrit and Tripitaka Studies Faculty of Humanities Mahamakut Buddhist University

Received : February 14, 2024

Received : June 7, 2024

Accepted : June 24, 2024

บทคัดย่อ

บทความนี้นำเสนอคุณค่าของคัมภีร์มังคลัตถทีปนี ผลงานวรรณกรรมบาลีของพระสิริมังคลาจารย์ ในฐานะวรรณกรรมต้นแบบของบาลีในประเทศไทย พระสิริมังคลาจารย์แต่งคัมภีร์เรื่องนี้โดยการยกหัวข้อธรรม ในมงคลสูตรที่มีในพระไตรปิฎกมาตั้งแล้วอธิบายความหมายของมงคลแต่ละข้ออย่างละเอียด มีการยกนิทานอุทาหรณ์มาสอดแทรกการอธิบายและใช้อ้างอิงจากคัมภีร์หลายเรื่อง จากการวิเคราะห์คุณค่าของมังคลัตถทีปนี พบว่า มังคลัตถทีปนีประกอบด้วยลักษณะเด่นด้านโครงสร้าง วิธีการนำเสนอและเนื้อหา กล่าวคือ ลักษณะเด่นด้านโครงสร้าง เริ่มต้นด้วยบทปณามคาถา อุบัติกถา การลำดับเรื่อง และจบลงด้วยนิคมคาถา โดยมีลักษณะเด่นในการนำเสนอเนื้อหา 10 วิธี คือ 1) การให้คำจำกัดความ 2) การวิเคราะห์ความหมายตามรูปศัพท์ทางไวยากรณ์ 3) การพรรณนาลักษณะเชิงพฤติกรรม 4) การจำแนกประเภท 5) การประเมินคุณค่าในแต่ละมงคล 6) การยกนิทานอุทาหรณ์มาแสดง 7) การตั้งคำถาม-คำตอบ 8) การอ้างอิง 9) การประมวลข้อมูลจากคัมภีร์ต่าง ๆ และ 10) การวินิจฉัยความน่าเชื่อถือของข้อมูลที่นำมาอ้างอิง ส่วนลักษณะเด่นด้านเนื้อหา เป็นการอธิบายเพิ่มเติมจากงานอรรถกถาปรมัตถโชติกาของพระพุทธโฆษาจารย์ โดยมีการยกนิทานอุทาหรณ์เป็นจำนวนมากขึ้นมาแสดง และการอธิบายความเป็นลำดับสอดคล้องกับหลักอาศรม 4 ของพราหมณ์ จากลักษณะเด่นดังกล่าวมา จึงก่อให้เกิดคุณค่าในฐานะวรรณกรรมต้นแบบของบาลีในประเทศไทย

คำสำคัญ: คุณค่า, มังคลัตถทีปนี, วรรณกรรมต้นแบบของบาลีในประเทศไทย

Abstract

The objectives of this research were to study the values in Phrasirimangalacariya's Pali Literary Works, including evaluation of quality of Pali literary works of Phra Sirimaṅgalācāriya

based on four works: 1) Vessantaradīpanī, 2) Cakkavāḍīdīpanī, 3) Saṅkhayāpakāśakaṭṭhaka, and 4) Maṅgalatthadīpanī. It was conducted by analytical studying the dominant features of structures, content presentation, and substances, and then summarizing data, evaluating the quality, and writing in descriptive approach. It consisted of seven content presentation styles which were as follows: 1) word analysis, 2) word explanation referenced to related scriptures, 3) subject to clarification, 4) classification, 5) reference, 6) data collection from other scriptures, and 7) evaluation of referenced data accuracy. The dominant features of substances indicated that Vessantaradīpanī was a guidebook for learning language and Pali literature, Cakkavāḍīdīpanī was a profound research work expressed comments and correct evaluations with keen intelligent reasons, Saṅkhayāpakāśakaṭṭhaka was a manual for calculations of Cakkavāḍīdīpanī, and Maṅgalatthadīpanī was literary works invented for basic Dharma propagation to public. All these works were revealed the three values of literatures in the followings: language value that had a correct and smooth grammatical usage, Dharma content value that focused on preaching of the Buddha teachings for supreme beneficial lifestyle, and social value that reflected from literary works themselves which had an effective implementations for learning and teaching manual, Buddhist propagation, including other knowledge associated with daily life of people from the past until now.

Keywords: the values, Maṅgalatthadīpanī, the model of Pali Literature in Thailand

บทนำ

ในยุคทองของพระพุทธศาสนาในล้านนา พระสิริมงคลจารย์ ปราชญ์ผู้สร้างผลงานวรรณกรรมบาลีที่ทรงคุณค่าต่อพระพุทธศาสนา มีนามเดิมว่า ศรีปิงเมือง เป็นชาวเชียงใหม่โดยกำเนิด มีชีวิตอยู่ในช่วงรัชสมัยพระเจ้าติโลกราชมาจนถึงพระเมืองเกษเกล้า (พ.ศ. 1984-2081) ได้รับการบรรพชาและอุปสมบทในสำนักของพระพุทธวิระพระภิกษุที่ได้เดินทางไปศึกษาพระพุทธศาสนาที่ลังกาทวีป มีบางข้อสันนิษฐานว่าพระสิริมงคลจารย์ได้เดินทางไปศึกษาพระพุทธศาสนาถึงลังกาทวีปด้วยเช่นกัน และต่อมาท่านได้ดำรงตำแหน่งสูงสุดในฐานะพระอาจารย์ของพระเมืองเกษเกล้า กษัตริย์ล้านนา (บาลี พุทธรักษา, 2556 : 96) ในท้ายผลงานของท่านได้กล่าวถึงสถานที่พำนักของตัวเอง กล่าวคือ วิหารสวนขวัญ ตั้งอยู่ในเขตวัดเวฬุวนาราม ทางทิศใต้ของนครเชียงใหม่ ห่างจากวัดสิริพารามไป 100 คาวุต (4 กิโลเมตร) ปัจจุบันคือวัดตำหนัก อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่

จากการศึกษาผลงานวรรณกรรมบาลีของพระสิริมังคลาจารย์ ทำให้สันนิษฐานได้ว่า ท่านเป็นพระภิกษุในนิกายป่าแดง เพราะมีความชำนาญด้านการใช้ภาษาบาลีได้อย่างยอดเยี่ยม ซึ่งเป็นผลมาจากการศึกษาในสำนักของพระพุทธวิระผู้เคยเดินทางไปศึกษาที่ลังกาทวีปมาโดยตรง รวมถึงยังมีความสัมพันธ์กับวัดมหาโพธาราม (วัดเจ็ดยอด ในปัจจุบัน) ซึ่งเป็นวัดในนิกายป่าแดง และสถานที่พำนักของท่านยังอยู่ในเขตป่าอันสงัด ซึ่งเป็นวิถีปฏิบัติอันเป็นรูปแบบเฉพาะของพระสงฆ์ในนิกายป่าแดง และมีบางหลักฐานระบุว่า ท่านเคยเป็นเจ้าอาวาสวัดมหาโพธารามอยู่ในช่วงระยะเวลาหนึ่ง (พระมหาสังวร สีสวโร, 2506 : 22)

พระสิริมังคลาจารย์ได้สร้างผลงานวรรณกรรมบาลีที่อธิบายขยายความเนื้อหาจากพระไตรปิฎกและคัมภีร์ปกรณ์วิเสส จำนวน 4 เรื่อง ประกอบด้วย

1. เวสสันดรทีปนี อธิบายเวสสันดรชาดกที่มาในขุททกนิกาย พระสุตตันตปิฎก ว่าด้วยคำศัพท์และเรื่องราวในคัมภีร์เวสสันดรชาดก แต่งเสร็จเมื่อ พ.ศ. 2060
2. จักกวาททีปนี อธิบายเกี่ยวกับภูมิวิทยาของจักรวาล มีภูเขา แม่น้ำ สระ บ่อน้ำ ทวีป มนุษย์ เทวดา และอมนุษย์ที่อาศัยอยู่ในจักรวาล แต่งเสร็จเมื่อ พ.ศ. 2063
3. สังขยาปกาสภิกกา อธิบายคัมภีร์สังขยาปกาสภิกกัณฐก กวินพนธ์ของญาณวิลาสะ ว่าด้วยเครื่องนับและเครื่องตวง 6 อย่าง แต่งเสร็จเมื่อ พ.ศ. 2063
4. มังคลัตถทีปนี คอธิบายความแห่งมงคลสูตรที่มาในขุททกนิกาย พระสุตตันตปิฎก ได้อย่างละเอียดลึกซึ้ง แต่งเสร็จเมื่อ พ.ศ. 2067

ผลงานของพระสิริมังคลาจารย์เป็นวรรณกรรมบาลีที่ผสมผสานทั้งศาสตร์และศิลป์ของการใช้ภาษาบาลีได้อย่างยอดเยี่ยม อีกทั้งยังสอดแทรกองค์ความรู้จากคัมภีร์พระไตรปิฎกและอรรถกถา รวมถึงคัมภีร์อื่นหลายคัมภีร์เข้าด้วยกัน ทำให้เกิดเป็นองค์ความรู้ใหม่ขึ้นในวงการวรรณกรรมบาลี (ลิขิต ลิขิตานนท์, 2534 : 102) โดยเฉพาะคัมภีร์มังคลัตถทีปนี ที่ถือได้ว่าเป็นผลงานที่ทรงคุณค่าต่อการศึกษาพระพุทธศาสนาอย่างยิ่ง ผลงานวรรณกรรมบาลีเหล่านี้ล้วนแล้วแต่เกิดขึ้นภายหลังจากการทำสังคายนาที่เชียงใหม่

วรรณกรรมบาลีในล้านนา

การทำสังคายนาที่วัดมหาโพธาราม (วัดเจ็ดยอด จังหวัดเชียงใหม่) ตามคัมภีร์สังคีตยวงศ์ให้การรับรองว่าเป็นการทำสังคายนาครั้งที่ 8 ของโลก เกิดขึ้นในปี พ.ศ. 2020 ถือเป็นการรวบรวมและเรียบเรียงพระธรรมวินัยครั้งใหญ่ขึ้นเป็นครั้งแรกในประเทศไทยภายใต้พระบรมราชูปถัมภ์ของพระเจ้าติโลกราช (พ.ศ. 1984 - 2030) โดยมีพระธรรมทินเถระเป็นประธานในการทำสังคายนา ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลให้เกิดการแต่งวรรณกรรมบาลีขึ้นกันอย่างแพร่หลายในล้านนา (ลิขิต ลิขิตานนท์, 2516 : 12) นับตั้งแต่รัชสมัยพระเจ้าติโลกราชเรื่อยมาจนถึงรัชสมัยพระเจ้าเมืองเกษเกล้า (พ.ศ. 1984 - 2081)

พระพุทธศาสนาในอาณาจักรล้านนาระหว่างรัชสมัยพระเจ้าติโลกราช (พ.ศ. 1984 - 2030) จนถึงรัชสมัยพระเจ้าเมืองแก้ว (พ.ศ. 2038 - 2068) เป็นช่วงเวลา “ยุคทองของพระพุทธศาสนาในล้านนา” (สมหมาย

เปรมจิตต์ และคณะ, 2546 : 8) ช่วงระยะเวลาดังกล่าว ได้มีการผลิตงานวรรณกรรมบาลีในสายพระวินัยปิฎก พระสุตตันตปิฎก และพระอภิธรรมปิฎกขึ้นอย่างต่อเนื่อง ยกตัวอย่างเช่น ผลงานของพระญาณกิตติเถระ จำนวน 12 เรื่อง คือ 1) สมันตปาสาทิกา อรรถโยชนา 2) ภิกขุปาฏิโมกข์คัมภีร์ที่ปณี 3) สีมาสังกรวินิจฉัย 4) อัฐฐสาลินีอรรถโยชนา 5) สัมโมหวิโนทน์อรรถโยชนา 6) ธาตุกถาอรรถโยชนา 7) ปุคคลบัญญัติ อรรถโยชนา 8) กถาวัตถุอรรถโยชนา 9) ยมกอรรถโยชนา 10) ปฏฐานอรรถโยชนา 11) อภิธัมมัตถวิภาวิณีอรรถโยชนา และ 12) มูลกัจจายน์อรรถโยชนา แต่งขึ้นระหว่าง พ.ศ. 2028 - 2043 (คณาจารย์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2560 : 66)

ผลงานของพระญาณวิลาสเถระ ชื่อสังขยาปกาสะกปกรณ กวีนิพนธ์เกี่ยวกับการนับและคำนวณ วัน เวลา การชั่งตวงด้วยตาชั่ง ระยะทาง ฤดูกาล และการใช้เงินตราในสมัยพุทธกาล ฯลฯ แต่งขึ้นในปี พ.ศ. 2058 (ฉัตรยุพา สวัสดิพงษ์, 2538 : 9) ต่อมากวีนิพนธ์เรื่องนี้ได้ถูกนำไปแต่งอธิบายขยายความโดยพระสิริมังคลาจารย์ ในชื่อคัมภีร์สังขยาปกาสะกฏีกา

ผลงานของพระโพธิรังสี จำนวน 2 เรื่อง คือ จามเทวีวงศ์ ลำดับราชวงศ์ของพระนางจามเทวี หรือพงศาวดารทริภุญไชย เป็นคัมภีร์วงศ์พงศาวดารเรื่องแรกของล้านนา และสิทธิคนิทาน นิทานพระพุทธรูปสังคัมภีร์ แต่งขึ้นประมาณปี พ.ศ. 1985 - 2068

ผลงานของพระรัตนปัญญาเถระ จำนวน 3 เรื่อง คือ 1) ชินกาลมาลีปกรณ์ คัมภีร์ประวัติพุทธศาสนา งานเขียนชิ้นนี้มีคุณค่าต่อการศึกษาศาสตร์ล้านนาอย่างยิ่ง 2) มาติกัตถสรูปอภิธรรมสังคัมภีร์ และ 3) วชิรสารตถสังคหะ แต่งขึ้นระหว่างปี พ.ศ. 2060 - 2078

ผลงานของพระสุวณฺณรังสีเถระ จำนวน 2 เรื่อง คือ ปฐมสมโพธิกถา หนังสือพุทธประวัติฉบับพิสดาร และคันถาภรณ์ฎีกา หนังสืออธิบายคัมภีร์คันถาภรณ์ ว่าด้วยหลักเกณฑ์ทางภาษาบาลี แต่งขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2128 ปฐมสมโพธิกถาถูกนำมาแปลและเรียบเรียงเป็นคัมภีร์ปฐมสมโพธิ โดยสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส รัตนกวีของกรุงรัตนโกสินทร์ และถูกใช้เป็นหลักสูตรการศึกษานักธรรมชั้นเอกของคณะสงฆ์ไทย

ผลงานของพระอุตตารามเถระ ชื่อคัมภีร์ วิสุทธิมคคที่ปณี อธิบายขยายความคัมภีร์วิสุทธิมรรค ของพระพุทธโฆสาจารย์ พระอรธกถาจารย์ชาวอินเดีย ไม่ปรากฏหลักฐานปีที่แต่ง แต่พอจะสันนิษฐานได้ว่า แต่งขึ้นในสมัยพระเมืองแก้ว

นอกจากนี้ ยังมีปัญญาสชาดก หรือชาดก 50 เรื่อง ซึ่งไม่ปรากฏนามผู้แต่ง สันนิษฐานว่า แต่งในสมัยพระเมืองแก้ว ปัญญาสชาดกเป็นงานวรรณกรรมบาลีชิ้นสำคัญของล้านนา เกิดจากการเรียบเรียงชาดกนอกนิบาต ในล้านนาที่มีอยู่แล้วให้เป็นภาษาบาลี เป็นต้นกำเนิดของวรรณกรรมไทยหลายเรื่อง เช่น สมุทโทสชาดก เป็นที่มาของสมุทโฆษคำฉันท์ สุวณฺณสังขชาดก เป็นที่มาเรื่องสังข์ทอง

ผลงานวรรณกรรมบาลีเหล่านี้เป็นหลักฐานสำคัญที่ช่วยสนับสนุนข้อสันนิษฐานถึงการมีอยู่ของยุคทองของพระพุทธศาสนาในล้านนาที่นอกจากจะมีความเจริญรุ่งเรืองทางด้านศาสนวัตถุแล้ว ยังมีความเจริญรุ่งเรืองทางด้านศาสนธรรมคำสอน และยังเป็นยุคสมัยของการแต่งวรรณกรรมบาลีที่มีรูปแบบและเนื้อหาที่โดดเด่น รวมถึงมีคุณค่าอย่างประจักษ์ชัด ดังที่พบในผลงานวรรณกรรมบาลีของพระสิริมังคลาจารย์

ลักษณะเด่นของมังคลัตถปิณี

มังคลัตถปิณีมีวิธีการเสนอเนื้อหาตามลักษณะคัมภีร์พระพุทธศาสนาที่สมบูรณ์ ประกอบด้วยลักษณะเด่นด้านโครงสร้าง ลักษณะเด่นในวิธีการนำเสนอ และลักษณะเด่นของเนื้อหา ดังนี้

1. ลักษณะเด่นด้านโครงสร้าง

มังคลัตถปิณีเป็นคัมภีร์ที่มีโครงสร้างสมบูรณ์ตามรูปแบบคัมภีร์ประเภทปิณี ประกอบด้วยโครงสร้างหลัก 4 ส่วน คือ

ส่วนแรก ปณามคาถา (คาถาแสดงความนอบน้อม)

รูปแบบการนำเสนอในบทปณามคาถามีองค์ประกอบหลัก 4 ประการ คือ 1) การแสดงความนอบน้อม กล่าวถึงความเคารพต่อพระรัตนตรัย 2) การขออานิสงส์คุ้มครอง กล่าวถึงความคุ้มครองให้การเขียนผลงานสำเร็จลุล่วงไปด้วยดี 3) การแสดงปณิญา กล่าวถึงวัตถุประสงค์ในการแต่งคัมภีร์ และ 4) การเชิญชวนผู้ฟังให้ศึกษาคัมภีร์ กล่าวถึงประโยชน์ในการอ่านคัมภีร์ ดังตาราง 1

ลำดับ การนำเสนอ	ชื่อคัมภีร์			
	เวสสันดรปิณี	จกกวฬปิณี	สังขยาปาสกฏีกา	มังคลัตถปิณี
ลำดับที่ 1	การแสดงความนอบน้อมน้อม	การแสดงความนอบน้อมน้อม	การแสดงความนอบน้อมน้อม	การแสดงความนอบน้อมน้อม
ลำดับที่ 2	การแสดงปณิญา	การแสดงปณิญา	การแสดงปณิญา	การขออานิสงส์คุ้มครอง
ลำดับที่ 3	เชิญชวนให้ผู้ฟังศึกษาคัมภีร์	การเชิญชวนให้ผู้ฟังศึกษาคัมภีร์		การแสดงปณิญา
ลำดับที่ 4				การเชิญชวนให้ผู้ฟังศึกษาคัมภีร์

ตาราง 1 รูปแบบการนำเสนอบทปณามคาถาในผลงานทั้ง 4 เรื่อง

ตาราง 1 จากผลงานทั้งหมดของพระสิริมงคลอาจารย์ จะเห็นได้ว่า มงคลัตถทีปนี เสนอบทปณามคาถา ได้ครบถ้วนสมบูรณ์มากที่สุด แสดงถึงความสามารถของพระสิริมงคลอาจารย์ในการประพันธ์บทที่เป็นการแสดงความรอบรู้และความสามารถในภาษาบาลี

ส่วนที่ 2 อุบัติกถา (เหตุเกิดมงคลสูตร)

มงคลสูตรนั้นเกิดขึ้นเพราะมีการถาม ดังมีเรื่องเล่าว่า คนในชมพูทวีปถกเถียงกันว่าอะไรเป็นมงคล บางคนมีความเห็นว่า สิ่งที่เห็นเป็นมงคล บางคนว่า สิ่งที่ได้ฟังเป็นมงคล บางคนว่า สิ่งที่ทราบแล้วเป็นมงคล การถกเถียงนี้ได้กระจายไปทั้งชมพูทวีป ก่อให้เกิดความโกลาหลเป็นเวลานานถึง 12 ปี แล้วขยายไปถึงเหล่าเทวดาและพรหม เทวดาองค์หนึ่งจึงได้เข้าไปกราบทูลถามพระพุทธเจ้า (คณะกรรมการแผนกตำรา มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543 ข: 5-6)

ส่วนที่ 3 การลำดับเรื่อง

พระสิริมงคลอาจารย์อธิบายเนื้อหาสาระของมงคลทั้ง 38 ประการ ตามลำดับของมงคลสูตรในพุทธทศปาฐะสูตรนิบาต เพื่อให้ผู้ศึกษาเข้าใจถึงความหมายของวิธีปฏิบัติ และผลของการปฏิบัติ โดยใช้สำนวนเทศนาโวหาร พร้อมทั้งนำนิทานอุทาหรณ์และเหตุการณ์ต่าง ๆ มาเทียบขยายความกับมงคลข้อนั้น ๆ โดยลำดับเรื่องไปตามเนื้อหาของมงคล 38 ประการ (บาลี พุทธรักษา, 2560 : 71-72)

ส่วนที่ 4 นิคมคาถา (คาถาจบเรื่อง)

การนำเสนอนิคมคาถาในตอนสุดท้าย เป็นการระบุนรายละเอียดเกี่ยวกับตนเองและการแต่งไว้ค่อนข้างชัดเจนว่า ผู้แต่งคือใคร อาจารย์ของผู้แต่งคือใคร สถานที่แต่ง ช่วงสมัยที่แต่ง และปีที่แต่งเสร็จ รวมถึงการตั้งความปรารถนาขออานิสงส์ในการแต่งคัมภีร์ โดยเฉพาะมีการเอ่ยชื่ออาจารย์ของผู้แต่งไว้ว่า พระพุทธวิระผู้มีวิจารณ์ญาณในพระสูตร อภิธรรมและวินัย ซึ่งไม่ปรากฏในผลงานเรื่องอื่น

2. ลักษณะเด่นด้านวิธีการนำเสนอ

มงคลัตถทีปนีมีวิธีการการนำเสนอโดยยกหัวข้อธรรมในมงคลสูตรมาตั้งเพื่ออธิบาย และใช้ข้อมูลอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องมาขยายความมงคลแต่ละข้ออย่างละเอียด พร้อมกับยกนิทานอุทาหรณ์มาประกอบ ทำให้อ่านแล้วเข้าใจได้ทันที ลักษณะเด่นของการนำเสนอเนื้อหาของมงคลัตถทีปนีมี 10 วิธี ดังนี้

- 1) การให้คำจำกัดความ เป็นการอธิบายความหมายและวิธีการปฏิบัติในแต่ละมงคลพร้อมกับยกตัวอย่างมาประกอบ มีวิธีการอธิบายที่มุ่งให้ผู้อ่านเข้าใจความหมายได้ง่าย
- 2) การวิเคราะห์ความหมายตามรูปศัพท์ทางไวยากรณ์ เป็นการอธิบายคำศัพท์ด้วยวิธีแสดงรูปวิเคราะห์ตามหลักไวยากรณ์ เพื่อให้ผู้อ่านได้เข้าใจความหมายของคำศัพท์นั้นอย่างกระจ่างชัด
- 3) การพรรณนาลักษณะเชิงพฤติกรรม ผู้แต่งอธิบายลักษณะของมงคลที่แสดงออกในชีวิตของบุคคลผู้ประพฤติปฏิบัติตามมงคลข้อนั้น

4) การจำแนกประเภท ผู้แต่งใช้ในการให้รายละเอียดเกี่ยวกับเนื้อหาของสิ่งที่ต้องการจะอธิบาย เป็นการเปิดประเด็นเพื่อเริ่มเรื่องที่จะอธิบาย

5) การประเมินคุณค่าในแต่ละมงคล เมื่อนำคำสอนมาปฏิบัติแล้วก่อให้เกิดความเป็นมงคลในชีวิตอย่างไร เป็นการแสดงอานิสงส์ของมงคลแต่ละข้อที่มีต่อชีวิตทั้งในปัจจุบันและในอนาคต

6) การยกนิทานอุทาหรณ์มาแสดง การอธิบายความมงคลสูตรนั้น ผู้แต่งได้นำนิทานชาดก นิทานธรรมบท หรือเรื่องราวที่ปรากฏในพระไตรปิฎกมาเป็นตัวอย่างเพื่อให้ผู้ศึกษาได้เข้าใจมากยิ่งขึ้น

7) การตั้งคำถาม-คำตอบ (ปุจฉา-วิสขณา) ผู้แต่งได้ตั้งคำถาม คำตอบ ขยายความเข้าใจให้ลึกซึ้งกว้างขวางยิ่งขึ้น

8) การอ้างอิง ผู้แต่งใช้วิธีอ้างอิงถึงคัมภีร์ต่าง ๆ ซึ่งเป็นที่มาของข้อมูลต่าง ๆ โดยมักจะแสดงรายละเอียดปลีกย่อย ช่วยให้สะดวกต่อการติดตามข้อมูลนั้นได้โดยง่าย ทำให้มங்களัตถที่ปนีมีลักษณะเป็นผลงานทางวิชาการอย่างสมบูรณ์

การอ้างอิงในมங்களัตถที่ปนีถือเป็นลักษณะเด่นของผลงานเรื่องนี้ โดยมีจำนวนการอ้างอิงมากถึง 1,421 ครั้ง (สุภาพรรณ ณ บางช้าง, 2554 : 235)

9) การประมวลข้อมูลจากคัมภีร์ต่างๆ ในการอธิบายด้วยวิธีการต่าง ๆ ดังกล่าวข้างต้น ผู้แต่งมักจะยกข้อมูลจากคัมภีร์ต่างๆ มาเสนอเพื่อยืนยันคำอธิบายและเปรียบเทียบให้เห็นการตีความที่แตกต่างกัน คัมภีร์ที่ผู้แต่งประมวลมาเป็นข้อมูลในคัมภีร์มங்களัตถที่ปนี มีอย่างน้อย 48 คัมภีร์

10) การวินิจฉัยความน่าเชื่อถือของข้อมูลที่นำมาอ้างอิง ในกรณีที่ข้อมูลจากคัมภีร์ต่างๆ มีสาระแตกต่างกัน ผู้แต่งได้เสนอแนวคิดที่แตกต่างกันในคัมภีร์ต่างๆ แล้ววินิจฉัยในตอนท้ายว่า แนวคิดใดถูกต้องตามความหมายที่ควรจะเป็นในเรื่องมงคลนั้นๆ

ลักษณะเด่นของการนำเสนอทั้ง 10 วิธี ทำให้มங்களัตถที่ปนีมีลักษณะเป็นวรรณกรรมบาลีที่มีความสมบูรณ์ด้วยเนื้อหาและสาระของตัวงาน ทำให้ประจักษ์ชัดในข้อที่ว่า เป็นวรรณกรรมต้นแบบบาลีในประเทศไทย ช่วยทำให้มองเห็นถึงความเป็นผลงานทางวิชาการ มีลักษณะเป็นดุจงานวิทยานิพนธ์ในสมัยนั้น

3. ลักษณะเด่นด้านเนื้อหา

มங்களัตถที่ปนี มีเนื้อหาสาระสำคัญที่มุ่งนำเสนอแนวทางการใช้ชีวิตให้เกิดประโยชน์ต่อตนเองและคนรอบข้าง สามารถที่จะนำมาประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตตามแบบอย่างของพุทธศาสนิกชน มีลักษณะเด่นของเนื้อหาที่สำคัญ 3 ประการ คือ 1) การอธิบายเพิ่มเติมจากงานอรรถกถาปรมัตถโชติกา 2) การยกนิทานอุทาหรณ์จำนวนมากมาแสดง และ 3) การอธิบายความเป็นลำดับสอดคล้องกับหลักอาศรม 4 ของพรหมณ์ดังนี้

1) การอธิบายเพิ่มเติมจากงานอรรถกถาปรมัตถโชติกาของพระพุทธโฆษาจารย์ ในคัมภีร์ปรมัตถโชติกา (อรรถกถาขุททกนิกาย) เป็นการอธิบายมงคลสูตรด้วยคำสอนเชิงหลักการ อาจมีบุคคลตัวอย่างมา

ประกอบบ้าง แต่ไม่มีเรื่องนิทานตัวอย่าง หรือชาดกมาประกอบ เช่น ในหัวข้อพาลบัณฑิตเสวนาเสวนกถา พระพุทธโฆษาจารย์ระบุเพียงชื่อคนพาล ดังตาราง 2 ว่า

อปิจ ปุณณกสสปาทยो न स्तथा रो तेवत्तत्तोगालिकग्गुमोरกत्तिस्सขณत्थเวรिया ปุตตสมุत्तพत्तตจिณจामานวิกาทยो. (อรรถกถาบาลี เล่ม 16 : 168)
คำแปล: คนพาลได้แก่ ครูทั้งหก มีปุณณกสสปะเป็นต้น และพระเทวทัต พระโก กาลิกะ พระกฏุมโรรกตีสสะ พระชัณท์เทรียปุตตะ พระสมุทททัตตะ และนาง ปริพพาชิกา ชื่อจิณจามานวิกา ฯ (พระไตรปิฎกและอรรถกถาแปล เล่ม 39 : 173)

ตาราง 2 ตัวอย่างในอรรถกถาปรมัตถโชติกา

ในประเด็นเดียวกันนี้ (พาลบัณฑิตเสวนาเสวนกถา มงคลที่ 1-2) พระสิริมังคลาจารย์ ไม่ได้ระบุเพียงชื่อคนพาลอย่างเดียว แต่ยังได้ขยายความรายละเอียดเกี่ยวกับพาลลักษณะ พาลนิमितและพาลาปทาน เช่น ลักษณะของคนพาลประกอบด้วยอุสุทธกรรมบถ 10 ประการ คือ คิดชั่ว พูดชั่ว และทำชั่ว เป็นต้น

ส่วนเรื่องการคบบัณฑิต ท่านอธิบายลักษณะบัณฑิต ที่ประกอบด้วยอุสุทธกรรมบถ 10 ประการ ได้แก่ 1) ไม่ทำลายชีวิตของผู้อื่น 2) ไม่ลักทรัพย์สมบัติของผู้อื่นมาเป็นของตน 3) ไม่ประพฤตินิโคตติในกาม 4) ไม่พูดโกหก 5) ไม่พูดส่อเสียด 6) ไม่พูดคำหยาบคาย 7) ไม่พูดวาจาเพื่อแฉ้อ 8) ไม่โลภคิดอยากได้ของคนอื่น 9) ไม่พยาบาท หรือปองร้ายผู้อื่น และ 10) มีความเห็นชอบตามคลองธรรม ตัวอย่างผู้ที่เป็นบัณฑิต มีพระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า และพระมหาสาวก 50 รูป จากนั้นจึงเสนอหลักการในเรื่องบัณฑิตลักษณะ บัณฑิตนิमितและบัณฑิตาปทาน แล้วยกคถาในอุโฏธตถสูตร โกสลสังยุต มาแสดง ดังในตาราง

ทิฏฐธมเม จ โย อตโธ อตถาภิสมโย อีโร	โย จตโธ สมปรายโโก ปณฺธิโตติ ปุจฺจจติติ.
(คณะกรรมการแผนกตำรา มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543 ก : 15)	
คำแปล: อธิษฐานท่านเรียกว่า บัณฑิต เพราะยึดประโยชน์ทั้ง 2 ไว้ได้ คือ ประโยชน์ในชาตินี้และประโยชน์ในชาติหน้า ในคนพาลและบัณฑิต ทั้งสองพวก นั้น พวกบัณฑิตเท่านั้นควรคบหา พวกคนพาลหาควรคบหาไม่ฯ (คณะกรรมการแผนกตำรา มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543 ข: 23)	

ตาราง 3 ตัวอย่างในมังคลัตถปิณี

นอกจากนี้ ยังมีเรื่องอุทาหรณ์ที่น่าสนใจ เช่น เรื่องนายสุมนมาลาการ เรื่องนางปัญจปาปา ในมงคลข้อที่ 3 เรื่องพระอานนท์ฉลาดในการทำจิ๋ว ในมงคลข้อที่ 8 เรื่องนันทวิสาลาชดกในมงคลข้อที่

10 เรื่องมิตตวินทุกะเรื่องพระโมคคัลลานะ และสุวัณณสามะในมงคลข้อที่ 11 เป็นต้น (บาลี พุทธรักษา, 2560 : 72-73)

2) การยกนิทานอุทาหรณ์จำนวนมากมาแสดง นับเป็นจุดเด่นในการแต่งมังคลัตถทีปนี ผู้แต่งได้ค้นคว้าและนำนิทานอุทาหรณ์เข้ามาประกอบการอธิบายหัวข้อธรรมแต่ละหัวข้อได้อย่างน่าติดตาม โดยรวบรวมนิทาน ตัวอย่าง ภาษิตในพระไตรปิฎก อรรถกถา และคัมภีร์ต่าง ๆ ที่มีความสัมพันธ์กับเรื่องมงคลแต่ละข้อมาเสนอประกอบเป็นจำนวนมาก เป็นลักษณะที่เด่นมากในมังคลัตถทีปนี โดยรวบรวมนิทานจากพระไตรปิฎกและอรรถกถาไว้เป็นจำนวนมาก ดังตาราง 4

กล่าวด้วย	นิทานประกอบ
1-2. กล่าวด้วยการไม่คบคนพาลและการคบบัณฑิต	1. ลูกนกแขกเต้า 2. ช้างมหิพามุข 3. ม้าปันทวะ 4. ผลมะม่วง 5. พระดาบสสอนบุตร 6. มหาสุตโสมชาดก 7. อภิตติชาดก 8. วิพจน์ตักกิกษุ 9. พระเทวทัต 10. พระเจ้าอชาตศัตรู 11. ครูทั้ง 6 12. ครูสุนัตต์ 13. พานิชา 700 คน 14. นางมัลลิกา 15. สังกัจจสามเณร 16. อธิมุตตกสามเณร

ตาราง 4 ตัวอย่างนิทานอุทาหรณ์ในมังคลัตถทีปนีเฉพาะมงคลข้อ 1-2

จากตัวอย่างที่ยกมา เฉพาะนิทานอุทาหรณ์ในมงคลข้อที่ 1-2 จะเห็นว่ามี 16 เรื่อง การยกนิทานอุทาหรณ์มาประกอบการอธิบาย รวมทั้งหมดมี 189 เรื่อง (บาลี พุทธรักษา, 2560 : 75)

3) การอธิบายความเป็นลำดับสอดคล้องกับหลักอาศรม 4 ของพราหมณ์ เมื่อพิจารณาช่วงวัยหน้าที่และจุดมุ่งหมายของอาศรม 4 ตามหลักคำสอนของศาสนาพราหมณ์แล้ว สามารถจำแนกได้ตามแนวทาง

ของการดำเนินชีวิตตามหลักมงคล 38 ประการ ซึ่งมีจุดมุ่งหมายของการดำเนินชีวิตในแต่ละช่วงวัยที่คล้ายกันได้ดังนี้

อาศรมที่ 1 อาศรมพรหมจรรย์ มีหน้าที่ศึกษาพระเวท รักษาพรหมจรรย์ และมีหน้าที่ปรณินบัติรับใช้ครู มีจุดมุ่งหมายเพื่อรักษาตนให้บริสุทธิ์ ไม่แปรปรวนด้วยเมถุนธรรมทั้งกาย วาจา และใจ หลักการในอาศรมพรหมจารีสอดคล้องกับการดำรงตนตามมงคลสูตร 10 ประการแรก ตามตาราง 5 ดังนี้

อาศรมแบบพราหมณ์	หลักการดำเนินชีวิตในมงคลสูตร
อาศรมที่ 1 อาศรมพรหมจารี	1. ไม่คบคนพาล 2. คบบัณฑิต 3. บูชาคนที่ควรบูชา 4. อยู่ในประเทศที่เหมาะสม 5. มีบุญที่ได้ทำไว้ในอดีต 6. ตั้งตนในทางที่ถูกต้อง 7. หมั่นศึกษาเล่าเรียน 8. มีศิลปะ 9. มีวินัย 10. พุดจาไพเราะ

ตาราง 5 แสดงการเปรียบเทียบอาศรมพรหมจรรย์กับมงคล 10 ประการ

มงคล 10 ประการแรก ได้แก่ 1) ไม่คบคนพาล 2) คบบัณฑิต 3) บูชาบุคคลที่ควรบูชา 4) อยู่ในถิ่นที่เหมาะสม 5) มีบุญวาสนามาก่อน 6) ตั้งตนชอบ 7) พหุสูต 8) มีศิลปะ 9) มีวินัย และ 10) มีวาจาสุภาพจิตผู้แต่งได้อธิบายโดยใช้นิทานอุทาหรณ์จำนวนมากประกอบเพื่อให้เหมาะสมกับช่วงวัยต้นหรือปฐมวัย เมื่อเทียบกับหลักการดำเนินชีวิตของอาศรมพรหมจรรย์แล้วพบว่า มีจุดมุ่งหมายที่คล้ายกัน คือ เพื่อปูพื้นฐานด้านความรู้และคุณธรรมในการใช้ชีวิตสำหรับบุคคลในช่วงปฐมวัย

อาศรมที่ 2 อาศรมคฤหัสถ์ ภายหลังจากสำเร็จการศึกษาแล้ว ผู้นั้นจะกลับสู่ตระกูลของตนเพื่อดำเนินชีวิตเป็นคฤหัสถ์หรือผู้ครองเรือน ถือเป็นช่วงวัยของการประกอบหน้าที่การงานและดำเนินชีวิตให้มีความมั่นคง มีหน้าที่ดูแลครอบครัวและบุพการี มีจุดมุ่งหมายเพื่อสร้างครอบครัวที่ดีและเป็นพลเมืองที่ดีของสังคม หลักการในอาศรมคฤหัสถ์มีความสอดคล้องกับการดำรงตนตามมงคลสูตร 15 ประการ ตามตาราง 6 ดังนี้

อาศรมแบบพราหมณ์	หลักการดำเนินชีวิตในมงคลสูตร
อาศรมที่ 2 อาศรมคฤหัสถ์	11. เลี้ยงดูมารดาบิดา 12. เลี้ยงดูบุตร 13. เลี้ยงดูภรรยา 14. ทำงานไม่คั่งค้าง 15. บำเพ็ญทาน 16. ประพฤติธรรม 17. ช่วยเหลือญาติ 18. ทำงานไม่มีโทษ 19. ไม่ทำความชั่ว 20. สำรวมจากการดื่มน้ำเมา 21. ไม่ประมาท 22. มีสัมมาคารวะ 23. ความนอบน้อมถ่อมตน 24. มีความสันโดษ 25. มีความกตัญญู

ตาราง 6 แสดงการเปรียบเทียบอาศรมคฤหัสถ์กับมงคล 15 ประการ

มงคล 15 ประการ ได้แก่ 1) บำรุงบิดามารดา 2) เลี้ยงดูบุตร 3) สงเคราะห์ภรรยา-สามี 4) ทำงานไม่คั่งค้าง 5) บำเพ็ญทาน 6) ประพฤติธรรม 7) สงเคราะห์ญาติ 8) ทำงานไม่มีโทษ 9) งดเว้นจากบาป 10) สำรวมจากการดื่มน้ำเมา 11) ไม่ประมาทในธรรม 12) มีความเคารพ 13) มีความถ่อมตน 14) มีความสันโดษ และ 15) มีความกตัญญู เมื่อเทียบกับหลักการดำเนินชีวิตของคฤหัสถ์พบว่า มีจุดมุ่งหมายที่คล้ายกัน คือ เพื่อความมั่นคงของชีวิตและคุณธรรมในการใช้ชีวิต เหมาะสำหรับบุคคลในวัยครองเรือนที่เรียกกันว่า มัชฌิมวัย

อาศรมที่ 3 อาศรมวานปรสัถ์ เมื่อเริ่มย่างเข้าสู่วัยชรา ผู้ครองเรือนย่อมมีความรู้สึกเบื่อหน่ายในโลกียวิสัย เพราะมองเห็นโทษภัยของชีวิต เป็นเวลาสมควรที่จะต้องละทิ้งครอบครัวและบ้านเรือน มีหน้าที่ออกบวช โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อแสวงหาความรู้และอุบายวิธีที่จะทำให้ตนสามารถหลุดพ้นจากวัฏสงสาร หลักการในอาศรมวานปรสัถ์มีความสอดคล้องกับการดำรงตนตามมงคลสูตร 5 ประการ ตามตาราง 7 ดังนี้

อาศรมแบบพราหมณ์	หลักการดำเนินชีวิตในมงคลสูตร
อาศรมที่ 3 อาศรมวานปรสส์	26. ฟังธรรมตามกาล 27. มีความอดทน 28. เป็นคนว่าง่ายสอนง่าย 29. พบปะสมณะ 30. สนทนาธรรมตามกาล

ตาราง 7 แสดงการเปรียบเทียบอาศรมวานปรสส์กับมงคล 5 ประการ

มงคล 5 ประการ คือ 1) การฟังธรรมตามกาล 2) มีความอดทน 3) เป็นคนว่าง่ายสอนง่าย 4) การได้พบปะสมณะ และ 5) การสนทนาธรรมตามกาล เมื่อเทียบกับหลักการดำเนินชีวิตของอาศรมวานปรสส์แล้วพบว่า มีจุดมุ่งหมายที่คล้ายกัน คือ เพื่อแสวงหาความรู้และอุบายวิธีที่จะทำให้หลุดพ้นจากวัฏสงสาร ช่วงวัยนี้จึงเป็นช่วงที่มีความสำคัญมาก เพราะเป็นช่วงแห่งการฝึกฝนลูก และตนเอง คือ ฝึกให้ลูกสืบทอดเจตนารมณ์ของตนเอง ในขณะเดียวกันก็เป็นการฝึกฝนตนเองไปด้วย

อาศรมที่ 4 อาศรมสันยาสีหรือสันนยาสี ในปัจฉิมวัยหรือวัยชราหลังจากที่ได้เรียนรู้หนทางที่จะนำไปสู่ความหลุดพ้นจากวัฏสงสารและได้พากเพียรฝึกฝนปฏิบัติตนตามหนทางที่ได้เรียนรู้มา จนสามารถละทิ้งความต้องการทางกามคุณได้หมด มีหน้าที่ใช้ชีวิตอยู่ในสังคมเพื่อจะบำเพ็ญประโยชน์ และเป็นตัวอย่างที่ดีในการดำเนินชีวิตและถ่ายทอดองค์ความรู้แก่คนรุ่นหลัง หลักการในอาศรมสันนยาสีมีความสอดคล้องกับการดำรงตนตามมงคลสูตรตอนท้าย 8 ประการ ตามตาราง 8 ดังนี้

อาศรมแบบพราหมณ์	หลักการดำเนินชีวิตในมงคลสูตร
อาศรมที่ 4 อาศรมสันยาสี	31. บำเพ็ญตบะ 32. ประพฤติพรหมจรรย์ 33. เห็นอริยสัจ 34. ทำพระนิพพานให้แจ้ง 35. มีจิตไม่หวั่นไหว 36. มีจิตไม่เศร้าโศก 37. มีจิตไม่ขุ่นมัว 38. มีจิตเกษม

ตาราง 8 แสดงการเปรียบเทียบอาศรมสันยาสีกับมงคล 8 ประการ

มงคล 8 ประการสุดท้าย คือ 1) การบำเพ็ญตบะ 2) การประพฤติพรหมจรรย์ 3) การเห็นอริยสัจ 4) การทำพระนิพพานให้แจ้ง 5) มีจิตไม่หวั่นไหว 6) มีจิตไม่เศร้าโศก 7) มีจิตไม่ขุ่นมัว และ 8) มีจิตเกษม เมื่อเทียบกับหลักการดำเนินชีวิตของอาศรมสันยาสีแล้วพบว่า มีจุดมุ่งหมายที่คล้ายกัน คือ เพื่อการบำเพ็ญประโยชน์ เป็นตัวอย่างที่ดีในการดำเนินชีวิต และถ่ายทอดองค์ความรู้แก่คนรุ่นหลัง

การอธิบายเนื้อหาในมังคลัตถทีปนีนับว่าสอดคล้องกับหลักอาศรม 4 ของพราหมณ์ ถึงแม้จะเป็นคำสอนของศาสนาที่มีจุดมุ่งหมายต่างกัน เนื่องจากอาศรม 4 โดยเฉพาะสันยาสีที่ปฏิบัติเพื่อสละทางโลกมุ่งเข้าถึงโมกษะ คือ ความหลุดพ้นจากสังสารวัฏ โดยอาตมน์เป็นอิสระจากกิเลสแล้วคืนสู่สภาพเดิมที่เป็นพรหมันตามแนวคิดของศาสนาพราหมณ์ ส่วนพระพุทธศาสนามีจุดมุ่งหมาย คือ การชำระจิตให้หมดจดจากกิเลสแล้วเข้าถึงนิพพาน อย่างไรก็ตาม เนื้อหาสาระของคำสอนทั้งสองศาสนา ผู้เขียนเห็นว่า มีลักษณะที่สอดคล้องกันในแง่ของการตั้งเป้าหมายไว้คล้ายคลึงกัน คือ การเข้าถึงจุดมุ่งหมายสูงสุดในแต่ละศาสนา ส่วนหลักปฏิบัติมีความแตกต่างกันอย่างชัดเจน เนื่องจากศาสนาพราหมณ์เป็นเทวนิยม ขณะที่พระพุทธศาสนาเป็นอเทวนิยม ดังนั้น อาศรม 4 และมงคลสูตรจึงมีรายละเอียดที่แตกต่างกันในแง่ของการปฏิบัติจริง

จากลักษณะเด่นด้านโครงสร้าง ลักษณะเด่นด้านวิธีการนำเสนอและลักษณะเด่นด้านเนื้อหาดังกล่าวมา จึงก่อให้เกิดคุณค่าในฐานะวรรณกรรมต้นแบบของบาลีในประเทศไทย

คุณค่าของมังคลัตถทีปนี ในฐานะวรรณกรรมต้นแบบของบาลีในประเทศไทย

ในงานวิจัยเรื่อง วิวัฒนาการวรรณคดีสายพระสุตตันตปิฎกที่แต่งในประเทศไทย ของสุภาพรรณ บางช้าง (2533) ได้ศึกษาประวัติและสาระสังเขปของวรรณกรรมบาลีสายพระสุตตันตปิฎกในประเทศไทย ทั้งหมด 30 เรื่อง พบที่แต่งในล้านนาเป็นจำนวนถึง 21 เรื่อง บรรดาวรรณกรรมบาลีที่แต่งในล้านนาทั้งหมด มังคลัตถทีปนี ถือเป็นคัมภีร์เพียงเรื่องเดียวที่ยังมีการใช้เป็นหลักสูตรในการเรียนการสอนภาษาบาลีในประเทศไทย อาจกล่าวได้ว่าเป็นวรรณกรรมต้นแบบของบาลีในประเทศไทย โดยประเมินจากคุณค่าของผลงานทั้ง 3 ด้าน กล่าวคือ ด้านภาษา ด้านสารธรรม และด้านสังคม ดังนี้

1. คุณค่าด้านภาษา

มังคลัตถทีปนีเป็นวรรณกรรมบาลีแบบร้อยแก้วผสมด้วยร้อยกรอง สำหรับร้อยแก้วนั้นเป็นการอธิบายความหมายของศัพท์ในคาถาหนึ่ง ๆ ให้เข้าใจง่าย แล้วอธิบายความหมายของมงคลแต่ละข้ออย่างละเอียด พร้อมยกนิทานอุทาหรณ์ที่ผู้รจนานำมาประกอบได้เหมาะสมกลมกลืนกับหัวข้อธรรมนั้นๆ ด้วยภาษาบาลีที่ไพเราะสละสลวย และการนำเรื่องคัมภีร์และชาดกอื่น ๆ มาอธิบายประกอบการอธิบายคัมภีร์เล่มนี้ จึงเป็นหนังสือที่สมบูรณ์ด้วยคุณลักษณะหลายประการ เช่น การวางโครงสร้างของเรื่องได้ดี การใช้ถ้อยคำที่เหมาะสมแก่กาลสมัยทั้งอรรถและพยัญชนะ การเป็นหนังสือตัวอย่างที่เหมาะสมกับนักเรียนรุ่นหลัง นักปาฐกถาและนักปฏิบัติ (พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช), 2538 : 10) ด้วยเหตุดังกล่าวมา

คณะกรรมการแผนกตำรา มหามกุฏราชวิทยาลัย (2543 ข : คำนำ) จึงได้ให้เหตุผลเชิงยกย่องไว้ในคำนำหนังสือ มังคลัตถปิณี ฉบับแปล ไว้ว่า

พระสิริมังคลาจารย์เป็นผู้เรียบเรียงเพื่อมุ่งแก้ความในมงคลสูตร โดยยกบาลีในมงคลสูตร เป็นอุทเทส (บทตั้ง) แต่ในการเรียบเรียงแก้ขึ้น ท่านวิจารณ์แสดงมติไว้อย่างไร ก็จะทำอรรถรตถา ฎีกา อนุฎีกา หรือคำของเกจิอาจารย์ประกอบคำของท่านเพื่อให้เป็นหลักฐาน หากท่านไม่แก้เองโดยตรง ก็ยกปกรณ์นั้นๆ ขึ้นเป็นคำแก้ โดยลักษณะดังกล่าวนี้ มังคลัตถปิณีจึงไม่อยู่ในฐานะที่จะจัดเป็นหนังสือชั้นใดชั้นหนึ่งโดยเฉพาะได้ แต่ถือเป็นหนังสือชั้นปกรณ์พิเศษที่ดียเยี่ยม

ด้วยเหตุผลดังกล่าวมา มังคลัตถปิณีจึงเป็นคัมภีร์ที่มีลักษณะการแต่งประโยคอย่างเรียบง่าย ไม่ยากจนเกินไป ทำให้ผู้ที่ต้องการศึกษาเมื่อได้ศึกษาแล้วจะเข้าใจในประโยคนั้นได้ง่าย จึงเป็นคัมภีร์ที่มีคุณค่าทางด้านภาษาอย่างเด่นชัด

2. คุณค่าด้านสาระทางธรรม

มังคลัตถปิณีนี้นื้อหาสาระที่เกี่ยวกับทางการดำเนินชีวิตหรือครองชีวิตของผู้คนที่ต้องการดำเนินชีวิตอย่างมีความสุขโดยมีมงคล 38 ประการเป็นขอบเขต ยกตัวอย่างสาระธรรมจากมงคลข้อที่ 1 เช่น โทษของการคบคนพาล มังคลัตถปิณีได้พรรณนาไว้ 8 ประการ คือ 1) ทำให้ขาดจากประโยชน์ตน ประโยชน์คนอื่น ขาดจากประโยชน์ในโลกนี้และโลกหน้า 2) ทำให้ประพฤติชั่วทางกาย วาจา และใจ 3) ทำให้เสียชื่อเสียง 4) ไม่มีใครนับถือ 5) ทำให้คนเกลียดชัง 6) ทำให้หมดความงามภายใน หมดความเป็นสิริมงคล 7) ทำลายวงศ์ตระกูลตนเอง และ 8) ไปอบายภูมิ ตัวอย่างสาระธรรมจากมงคลข้อ 1 จะเห็นว่า แผงไปด้วย กุศโลบายในการสอนให้ผู้คนดำเนินชีวิตไปตามครรลองที่ถูกต้องเหมาะสม หากเว้นจากการคบคนพาล ก็จะไม่ประสบกับโทษเหล่านี้ และจะนำชีวิตให้ประสบความเป็นมงคล นอกจากนี้ ยังมีการนำเอานิทานชาดก นิทานธรรมบท หรือเรื่องราวที่ปรากฏในพระไตรปิฎกมาประกอบการอธิบาย ใช้คำง่าย ๆ ที่ทำให้คนทั่วไปได้เข้าใจ สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในสังคมปัจจุบัน ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม ตลอดจนการเมือง การปกครอง จึงเป็นคัมภีร์ที่มีสาระทางธรรมสามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้กับผู้คนทุกเพศทุกวัย

3. คุณค่าด้านสังคม

มังคลัตถปิณีได้รับใช้สังคมในฐานะคัมภีร์ที่ถูกจัดให้เป็นหลักสูตรการศึกษาภาษาบาลีของคณะสงฆ์ไทยนับตั้งแต่ยุคต้นกรุงรัตนโกสินทร์มาจนถึงปัจจุบัน โดยใช้เรียนในชั้นเปรียญธรรม 4 ประโยค 5 ประโยค และ 7 ประโยค (กระทรวงศึกษาธิการ, 2527: 29) เพราะภาษาที่ใช้และลักษณะการแต่งคัมภีร์เป็นการอธิบายธรรมให้เข้าใจง่าย คนอ่านได้เพลินเพลิดเพลินสนุกสนานกับเนื้อเรื่องและหัวข้อธรรมในแต่ละข้อ นิทานอุทาหรณ์ที่ยกมาก็สอดคล้องกับหัวข้อธรรม เป็นแบบอย่างสำหรับการศึกษา (เกรียงศักดิ์ พงษ์คำ, 2562 : 358)

คณะสงฆ์นับตั้งแต่ต้นกรุงรัตนโกสินทร์มาจนถึงปัจจุบัน (สมิทธิพล เนตรนิมิตร, 2560 : 86) ได้กำหนดให้มังคลัตถปิณีเป็นคัมภีร์หนึ่งในหลักสูตรปริยัติธรรมแผนกบาลีที่พระภิกษุสามเณรต้องศึกษา ทำให้ผลงานเรื่องนี้ประสบความสำเร็จและได้รับความนิยมมากที่สุด จนถูกนำมาเป็นแม่บทแห่งการศึกษา พระปริยัติธรรมแผนกบาลีของคณะสงฆ์ อีกทั้งยังเป็นวรรณกรรมบาลีที่แต่งในประเทศไทยเพียงเรื่องเดียว ที่ถูกจัดไว้ในหลักสูตรการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลีของคณะสงฆ์ไทย โดยที่วรรณกรรมบาลีนอกนั้น เป็นผลงานที่ถูกแต่งขึ้นในประเทศอินเดียและศรีลังกา

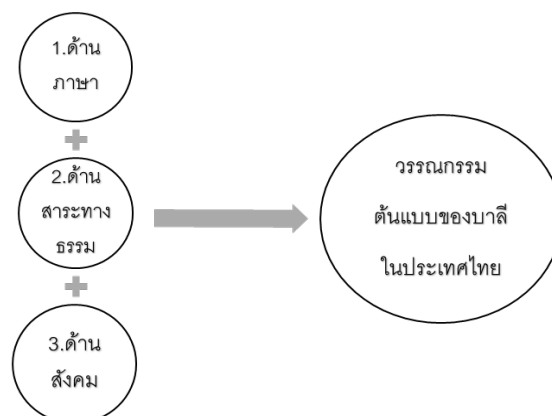
องค์ความรู้ใหม่ที่ได้รับจากการศึกษาคุณค่าของคัมภีร์มังคลัตถปิณี

มังคลัตถปิณีเป็นคัมภีร์ที่มีโครงสร้างสมบูรณ์ตามรูปแบบคัมภีร์ประเภทที่ปนี ประกอบด้วยโครงสร้างหลัก 4 ส่วน คือ ปณามคาถา อุบัติกถา การลำดับเรื่องและนิคมคาถา เช่นเดียวกับผลงานที่ปนีของพระสิริมังคลาจารย์เรื่องอื่น แต่ความเด่นของผลงานเรื่องนี้ซึ่งไม่พบในผลงานเรื่องอื่น คือ การขออาณิสสส์คัมครอง และการระบุชื่ออาจารย์ของผู้แต่ง คือ พระพุทธวิระ

ในการนำเสนอเนื้อหา ผู้แต่งยกหัวข้อธรรมในมงคลสูตรมาตั้งเพื่ออธิบาย โดยใช้ข้อมูลอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง มาขยายความมงคลแต่ละข้ออย่างละเอียดพร้อมทั้งยกนิทานอุทาหรณ์มาประกอบทำให้อ่านแล้วเข้าใจได้ทันที มีลักษณะเด่นของการนำเสนอ 10 วิธี คือ 1) การให้คำจำกัดความ 2) การวิเคราะห์ความหมายตามรูปศัพท์ทางไวยากรณ์ 3) การพรรณนาลักษณะเชิงพฤติกรรม 4) การจำแนกประเภท 5) การประเมินคุณค่าในแต่ละมงคล 6) การยกนิทานอุทาหรณ์มาแสดง 7) การตั้งคำถาม-คำตอบ 8) การอ้างอิง 9) การประมวลข้อมูลจากคัมภีร์ต่างๆ และ 10) การวินิจฉัยความน่าเชื่อถือของข้อมูลที่นำมาอ้างอิง

นอกจากการนำเสนอเนื้อหาแล้วยังพบว่า ผลงานเรื่องนี้ยังมีลักษณะเด่นด้านเนื้อหาที่สำคัญ 3 เรื่อง คือ 1) การอธิบายเพิ่มเติมจากงานอรรถกถาปรมัตถโชติกา 2) การยกนิทานอุทาหรณ์จำนวนมากมาแสดง และ 3) การอธิบายความเป็นลำดับสอดคล้องกับหลักอาศรม 4 ของพรหมณ์

จากลักษณะเด่นดังกล่าวมา สามารถสังเคราะห์ให้เห็นถึงคุณค่าของผลงานในฐานะวรรณกรรมต้นแบบของบาลีในประเทศไทย ได้ 3 ประเด็น ดังนี้

1) **ด้านภาษา** มังคลัตถทีปนี มีคุณค่าทางภาษาอย่างสูง จนถูกนำมาเป็นวรรณกรรมต้นแบบของบาลีในประเทศไทย โดยใช้เป็นหลักสูตรการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลีของคณะสงฆ์ไทย

2) **ด้านสาระทางธรรม** มังคลัตถทีปนีมุ่งแสดงสาระของพระมงคลสูตรได้อย่างละเอียดลึกซึ้ง จนถูกนำมาใช้เป็นคัมภีร์ต้นฉบับในการแสดงธรรม

3) **ด้านสังคม** จากคุณค่าด้านภาษาและสาระทางธรรมดังกล่าวมา ส่งผลให้เกิดคุณค่าด้านสังคมอย่างประจักษ์ชัด มังคลัตถทีปนี เป็นเสมือนครูที่ผู้ศึกษาได้ยึดเป็นแบบแผนในการเรียนรู้ทั้งในแง่ของภาษาและสาระทางธรรม รวมถึงวิถีอัตลักษณ์ของปราชญ์ทางพระพุทธศาสนาจากประวัติของผู้รจนาน

สรุป

มังคลัตถทีปนี ผลงานวรรณกรรมบาลีเรื่องเอกที่น่าชื่อเสียงเกียรติคุณมาสู่พระสิริมังคลาจารย์ โดยที่ท่านได้อธิบายมงคล 38 ประการในมงคลสูตรอย่างละเอียดลึกซึ้ง ใช้ภาษาที่เข้าใจง่าย ผู้อ่านสามารถนำไปปฏิบัติตามได้ เริ่มตั้งแต่การคบคนไปจนถึงการปฏิบัติธรรมเพื่อบรรลุเป้าหมายสูงสุดของชีวิต คือ พระนิพพาน ผลงานเรื่องนี้ได้แสดงให้เห็นถึงความรอบรู้ทางพระพุทธศาสนา และความสามารถในการใช้ภาษาบาลีได้เป็นอย่างดี มีการอ้างอิงคัมภีร์ไวยากรณ์และคัมภีร์ปกรณ์วิเสสต่างๆ ไว้รอบด้าน อีกทั้งยังนำเรื่องราวนิทานต่างๆ จากชาดก อรรถกถาธรรมบท และคัมภีร์อื่นๆ มาใช้ประกอบการอธิบายไว้มากกว่า 189 เรื่อง ทำให้ผลงานเรื่องนี้เป็นที่รู้จักกันอย่างแพร่หลายทั้งในประเทศและต่างประเทศ

มังคลัตถทีปนีประกอบด้วยลักษณะเด่นด้านโครงสร้าง วิธีการนำเสนอและเนื้อหา กล่าวคือ ลักษณะเด่นด้านโครงสร้าง เริ่มต้นด้วยบทปณามคาถา อุปัตติกา การลำดับเรื่อง และจบลงด้วยนิคมคาถา โดยมีลักษณะเด่นในการนำเสนอเนื้อหา 10 วิธี คือ 1) การให้คำจำกัดความ 2) การวิเคราะห์ความหมายตามรูปศัพท์ทางไวยากรณ์ 3) การพรรณนาลักษณะเชิงพฤติกรรม 4) การจำแนกประเภท 5) การประเมินคุณค่าในแต่ละมงคล 6) การยกนิทานอุทาหรณ์มาแสดง 7) การตั้งคำถาม-คำตอบ 8) การอ้างอิง 9) การประมวลข้อมูลจากคัมภีร์ต่างๆ และ 10) การวินิจฉัยความน่าเชื่อถือของข้อมูลที่น่ามาอ้างอิง ส่วนลักษณะเด่นด้านเนื้อหา เป็นการอธิบายเพิ่มเติมจากงานอรรถกถาปรมัตตโชติกาของพระพุทธโฆษาจารย์ โดยมีการยกนิทานอุทาหรณ์เป็นจำนวนมากขึ้นมาแสดง และการอธิบายความเป็นลำดับสอดคล้องกับหลักอาศรม 4 ของพรหมณ์ จากลักษณะเด่นดังกล่าวมา จึงก่อให้เกิดคุณค่าด้านภาษา สาระทางธรรม และสังคม โดยประเมินจากคุณค่าทั้ง 3 ด้าน มังคลัตถทีปนี จึงอยู่ในฐานะวรรณกรรมต้นแบบของบาลีในประเทศไทย

เอกสารอ้างอิง

กระทรวงศึกษาธิการ. (2527). *ประวัติการศึกษาของสงฆ์*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์การศาสนา.

เกรียงศักดิ์ พงษ์คำ. (2562). คุณค่าทางวรรณกรรมของพระสิริมังคลาจารย์ที่มีต่อสังคมไทยร่วมสมัย. *วารสารบัณฑิตศึกษาปริทรรศน์ มจร. วิทยาเขตแพร่*. 5 (1), 350-362.

- คณะกรรมการแผนกตำราและวิชาการ. (2555). *มงคลตถทีปนี* (ปฐม ภาค). พิมพ์ครั้งที่ 17. กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- _____. (2558). *มงคลตถทีปนีแปล เล่ม 1*. พิมพ์ครั้งที่ 18. กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- คณาจารย์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2550). *วรรณคดีบาลี*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- ฉัตรยุพา สวัสดิพงษ์. (2538). *วรรณกรรมท้องถิ่นล้านนา*. กรุงเทพฯ: โอ.เอส. พรีนติ้งเฮาส์.
- บุญหนา สอนใจ. (2523). *สังขยาปกาสกปกรณ์และฎีกา : การตรวจชำระและการศึกษาเชิงวิเคราะห์*. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- บาลี พุทธรักษา. (2560). ทิปนีล้านนา ที่โดดเด่นในพุทธศตวรรษที่ 21 ของพระสิริมงคลอาจารย์แห่งวิหารสวนขวัญ นวปุระ. *ธรรมจักร*. 101 (12), 68-73.
- พระจักรกฤษณ์ ธีรธมโม. (2558). “ศึกษาวิเคราะห์แนวคิดเรื่องเทวดาในคัมภีร์จักกวาฬทีปนี” ในวารสารพุทธ ศาสตร์ศึกษา, หน้า 82-87.
- พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช). (2538). “หนังสือมงคลทีปนี” ใน ศิลปกรรมปริทรรศน์ ปีที่ 10 ฉบับที่ 1 สิงหาคม : 10.
- พระอนุสรณ์ กิตติวณโณและคณะ. (2560). *บทบาทการเชื่อมโยงภูมิภาคของพระสิริมงคลอาจารย์ .สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตแพร่*.
- พระมหาจุมพล สุขะตะ, วิโรจน์ อินทนนท์. (2565). “ลักษณะเด่นและคุณค่าของมงคลตถทีปนี: ผลงานวรรณกรรมบาลีชิ้นเอกของพระสิริมงคลอาจารย์” ในวารสารบัณฑิตแสงโคมคำ ปีที่ 7 ฉบับที่ 1 มิถุนายน : 154 -160.
- ลิขิต ลิขิตานนท์. (2534). *วรรณกรรมพุทธศาสนาเถรวาท*. เชียงใหม่ : ภาควิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- _____. (2516). *ยุคทองแห่งวรรณกรรมพุทธศาสนาของล้านนาไทย*. เชียงใหม่ : วิบูลย์การพิมพ์.
- วิโรจน์ อินทนนท์. (2534). *ปรัชญาอินเดีย*. เชียงใหม่: ภาควิชาปรัชญาและศาสนา คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- _____. (2556). *มงคลตถทีปนี*. ใน *ตามรอยพระสิริมงคลอาจารย์ สังฆปราชญ์ล้านนา*, หน้า 154-182. เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่.
- สุภาพรรณ ณ บางช้าง. (2533). *วิวัฒนาการวรรณคดีบาลีสายพระสุตตันตปิฎกที่แต่งในประเทศไทย*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- _____. (2554). *จักกวาฬทีปนี: ลักษณะเด่น ภูมิปัญญา และคุณค่า*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

- สมิทธิพล เนตรนิมิตร. (2560). มังคลัตถที่ปนี: แนวทางการดำรงอยู่แห่งชีวิตที่ยั่งยืน. ใน *สารนิพนธ์พุทธศาสตร์บัณฑิต ประจำปี 2560*, หน้า 85-101. พระนครศรีอยุธยา: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- สมหมาย เปรมจิตต์ และคณะ. (2546). *โครงการปริวรรตพระคัมภีร์ล้านนา*. เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตล้านนา.
- อดุลย์ คนแรง. (2541). การศึกษาเชิงวิเคราะห์มังคลัตถที่ปนี. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยศิลปากร.